

SOUKROMÍ ZEMĚDĚLCI A TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ ZEMĚDĚLSTVÍ

Karel Novák

Ústav managementu a marketingu, PEF VŠZ v Brně, Zemědělská 5, 613 00 Brno

Anotace:

V předloženém příspěvku je nastíněn vývoj soukromého sektoru v českém zemědělství. V rámci něj je mimořádná pozornost věnována soukromým zemědělcům, kteří prodělávají obdobné problémy jako ostatní podnikatelské subjekty soukromého sektoru (vykazují vysokou ztrátovost v hospodaření). O tom, že lze tyto složité problémy úspěšně řešit, je ukázáno na příkladě rodinné farmy na Hané (226 ha o. p.). V závěru příspěvku jsou uvedeny hlavní cesty ke zlepšení stávající neutěšené sociálně-ekonomické situace soukromých zemědělců v ČR.

Summary:

In this paper the author outlines the development of private sector in Czech agriculture. A special attention is paid to private farmers who must solve similar problems as all other business subjects in private sector (i.e. they show high economic losses). A successful approach to the solution of these problems is illustrated using a family farm from the Haná region with the total area of 226 hectares of arable land as an example. In conclusions, the main ways to the improvement of the present unfavourable socio-economic situation of private farmers in the Czech Republic are presented.

Klíčová slova:

soukromý zemědělec, rodinná farma, specializace, zisk, produktivita práce, náklady, tržby, produkce

Key words:

private farmers, family farm, specialization, profit, labour productivity, costs, revenues, production

Integrální součástí tržní ekonomiky u nás je i soukromý sektor. V českém zemědělství ho v současném období vytváří právnické osoby vzniklé transformací zemědělských družstev, právnické osoby vzniklé privatizací státních statků a fyzické osoby (soukromí zemědělci). K 31. 12. 1993 byl stav těchto tří podnikatelských subjektů následující:

Tab. 1: Podnikatelské subjekty soukromého sektoru k 31. 12. 93

Podnikatelské subjekty	Počet subjektů	Výměra z.p.		Průměrná výměra v ha
		tis. ha	%	
Právnícké osoby vzniklé transformací ZD	1679	2279	53,2	1357
Právnícké osoby vzniklé privatizací st.st.	946	566	13,2	599
Fyzické osoby (soukr.zem.) z toho:	52003	780	18,2	15
do 1 ha	27858	x	0,4	1
do 10 ha	14831	x	1,9	6
10 - 50 ha	7034	x	4,0	25
50 - 100 ha	1222	x	2,1	73
nad 100 ha	1058	x	9,8	397
Soukromý sektor celkem	54628	3625	84,6	67
Soukromý sektor celkem bez zemědělců do 1 ha	26770	3610	84,3	135
Ostatní subjekty (zbytkové statky, školní a vojenské statky a ost. účelové hospodářství)	x	657	15,4	x
CELKEM	x	4282	100,0	x

Průměrná výměra zemědělských podniků v soukromém sektoru bez zemědělců do 1 ha je 135 ha z. p. a výrazně převyšuje velikost soukromých podniků v průmyslově vyspělých zemích EU (14,7 ha z. p.).

K vývoji soukromých zemědělců

K opětovnému rozvoji soukromých zemědělců u nás dochází po roce 1989, kdy byly pro něj vytvořeny nezbytné (i když nesystémově) politické, právní, sociální a ekonomické předpoklady.

Dokladem toho jsou následující údaje:

	1989	1991	1993
počet soukromých zemědělců	3 205	14 000	52 003
prům. výměra podniku (ha z. p.)	4	10	15
% podíl na výměře z. p. ČR	0,4	3,3	18,2

Z celkové výměry 736 tis. ha z. p. obhospodařované v roce 1993 podnikatelskými subjekty fyzických osob činila jejich vlastní půda 272 tis. ha z. p. a pronajatá půda 464 tis. ha z. p., tj. více než 63 %. S růstem velikosti podniků podíl vlastní půdy na celkové výměře půdy klesá. V této souvislosti lze uvést, že malá držba vlastní půdy, nutnost pronajímání půdy, jakož i obtížné dělení majetku podle potřeb vznikajících farem zpomalují rychlejší rozvoj soukromého hospodaření v zemědělství.

Stručně o hospodářských výsledcích soukromých zemědělců

Vzhledem k tomu, že nejsou dosud k dispozici vyčerpávající údaje o hospodaření soukromých zemědělců, zaměříme svoji pozornost jen na některé vybrané ukazatele, z nichž se pokusíme spolu s výsledky, kterých dosáhla rodinná farma pana B. F. ve Švábenicích, odvodit dílčí závěry.

V prvé řadě je nutno uvést, že obdobně jako všechny ostatní podnikatelské subjekty v našem zemědělství, i soukromí zemědělci vykázali v roce 1993 celkovou ztrátu 841 mil. Kč, tj. $-363 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.. Po započtení přiměřené podnikatelské odměny (při jejím výpočtu se vychází z průměrné roční odměny pracovníků zemědělských družstev, která v r. 1993 činila 83 160 Kč, tj. $750 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.) se ztráta zvyšuje až na $1\,143 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.. Aktiva u podnikatelských subjektů fyzických osob jsou v roce 1993 zhruba o 100 % nižší než u právnických osob. Stav finančního majetku se pohyboval u obou skupin mezi 1 500 - 1 800 $\text{Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.. Daleko příznivější je situace u závazků soukromých zemědělců, neboť se pohybují v rozmezí 3 000 - 5 600 $\text{Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p., zatímco u právnických osob zhruba 27 000 $\text{Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.. I když nákladovost výroby byla v roce 1993 u soukromých zemědělců nižší než u podnikatelských subjektů právnických osob, přesto nedošlo u nich pro nižší tržby k lepšímu hospodářskému výsledku (než u právnických osob). Za informativní a doplňující je možné pokládat i údaje, které byly získány na podkladě výběrového šetření. Z nich je patrné, že nejhorších hospodářských výsledků dosáhli soukromí zemědělci s výměrou nad 100 ha z. p. (ve velikostní skupině od 10 do 50 ha $430 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p., 51 - 100 ha $565 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p., nad 100 ha $-726 \text{ Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$ z. p.), což zdaleka nekoresponduje s výsledky rodinné farmy pana B. F. ve Švábenicích, který prokazuje, že i v současných, krajně nepříznivých podmínkách pro zemědělství lze nejen "přežít", ale být i "úspěšný". Naopak nelze, řečeno jeho slovy, "hospodařit podle našich dědů a otců, tj. tam, kde oni skončili"!

Příklad soukromého zemědělce z Hané

Pan B. F. založil svoji rodinnou farmu koncem roku 1991, kdy v rámci platných zákonných ustanovení převzal do soukromého obhospodařování 15 ha o. p. po rodičích z místního JZD. Tuto výměru postupně pronájmem půdy od občanů a pozemkového fondu zvyšoval až na 226 ha o. p. v roce 1993. Od samého počátku (i v podnikatelském záměru) se specializuje jen na rostlinnou výrobu. V roce 1993 se zaměřil na pěstování potravinářské pšenice, cukrovky, máku, řepky a kmínu. Dosáhl u nich následujících ha výnosů a zisku na 1 ha plochy:

Tab. 2: Hektarové výnosy (v ha^{-1}), náklady, tržby a zisk (v $\text{Kč}\cdot\text{ha}^{-1}$) v roce 1993

Plodina	ha výnos	náklady	tržby	zisk
Cukrová řepa	45,0	19 650	37 550	17 900
Pšenice	6,0	9 390	19 440	10 050
Mák	1,2	7 810	48 600	40 790
Řepka	3,8	9 850	20 900	11 050
Kmín	1,3	9 100	37 500	28 400

V přepočtu na 1 tunu dosáhl následujících tržeb a zisku v Kč: u cukrovky 834,5 Kč a 397,8 Kč, u pšenice 3 240 Kč a 1 675 Kč, u máku 40 500 Kč a 33 992 Kč, u řepky 5 500 Kč a 2 907 Kč a u kmínu 28 846 Kč a 21 846 Kč. Na 1 Kč vynaložených nákladů dosáhl těchto tržeb a zisku v Kč: u cukrovky 1,91 Kč a 0,91 Kč, u pšenice 2,07 Kč a 1,07 Kč, u máku 6,22 Kč a 5,22 Kč, u řepky 2,12 Kč a 1,12 Kč a u kmínu 4,12 Kč a 3,12 Kč.

Třeba podotknout, že těchto příznivých hospodářských výsledků bylo dosaženo od roku 1991 poprvé, i když v roce 1991 a 1992 skončilo hospodaření nepatrným schodkem. Potěšitelné je, že v letošním roce jsou reálné předpoklady pro dosažení ještě výraznějších ekonomických výsledků. Je tomu tak především proto, že majitel rodinné farmy využívá nejnovější vědecké poznatky, vysoce výkonnou techniku (její pořizovací cena činí 16,524 mil. Kč), lehké moderní stavby (6,539 mil. Kč) a moderní technologie chránící půdu. To vše umožnilo dosáhnout v roce 1993 i vysoko produktivity práce, neboť na farmě pracovalo 3,2 pracovníka, kteří odpracovali 7 334 h. V přepočtu na jednoho pracovníka bylo dosaženo 2,950 mil. Kč tržeb a na jednu hodinu jejich práce 1 287 Kč tržeb. Tuto úroveň chce nejen udržet, ale postupně zvýšit, protože v roce 1995 hodlá zvýšit výměru farmy na 500 - 600 ha o. p., neboť na tuto výměru je dimenzována stávající technika. Cílově předpokládá 1 000 - 1 100 ha o. p., na nichž by pracovalo 8 - 10 pracovníků, které bude osobně řídit (na obdobných principech mají založeno hospodaření otec a syn Jebensovi ve SRN). Předpokládané hospodářské výsledky (především zisk) mu umožní (obdobně jako Jebensovým) systémově řešit výrobní, sociální, ekonomické a ekologické aspekty zemědělské výroby. Tím naplní i požadavky (kritéria) plynoucí z trvale udržitelného rozvoje zemědělství, jak ho chápe VUZE v Praze. Třeba poznamenat, že takto pojaté a realizované soukromé hospodaření má perspektivu a bude konkurenceschopné nejen vůči jiným podnikatelským subjektům u nás a v zahraničí, ale naplní i požadavky kladené na zemědělství v moderní průmyslově vyspělé zemi.

Náměty pro zlepšení stávajícího sociálně-ekonomického postavení soukromých zemědělců

I když se předpokládá, že podíl soukromých zemědělců v agrární struktuře nebude u nás na rozdíl od EU převládat, přesto je nezbytné pro jeho další efektivní rozvoj vytvořit další základní předpoklady, které k obnovení slávy českého a moravského zemědělství.

Za nejzávažnější a nejaktuálnější lze považovat:

- přijetí moderně koncipovaného zemědělského zákona, který vymeze vztahy mezi zemědělstvím, Parlamentem, vládou a jinými státními orgány,
- vypracování a přijetí systémově koncipovaného agrárního programu, v němž budou zformulovány cíle, poslání a funkce zemědělství, jeho vztahy k dodavatelům a odběratelům,

- Odstranění monopolního postavení odběratelů, zejména zpracovatelského průmyslu a obchodu. Zlepšit úroveň našeho zpracovatelského průmyslu, propagací získávat spotřebitele pro kvalitní a zdravé domácí výrobky všemi dostupnými sdělovacími prostředky a dovozu využívat jen pro zpestření trhu (ochrana domácího trhu),
- vybudování kvalitní poradenské a informační služby, vznik a rozvoj samosprávných institucí (komory, svazy, sdružení aj.), jakož i vzdělávacích a osvětových aktivit,
- vyřešení nedostatku finančního kapitálu, zejména dlouhodobých úvěrů a zohlednění mimoprodukčních funkcí, zvláště krajino tvorných a sociálně-kulturních.

Na tato a další opatření, která jsou v rukou Parlamentu a vlády ČR, musí navazovat konkrétní činy jednotlivých soukromých zemědělců a jiných podnikatelských subjektů v zemědělství, čímž prokáží, jako za všech předcházejících společenských systémů, svoji životaschopnost.